

ESCRITORS DE LA FRANJA
Isidor Cònsul

-I-

PÒRTIC

No va ser fins als anys vuitanta del segle passat, ara en fa vint, que es produí una decidida eclosió pública dels escriptors de la Franja de Ponent. És cert, tanmateix, que la tradició d'escriure en català a la Franja ve de temps més reculats i només cal capbussar-se en dècades anteriors per espigolar-hi, entre altres, els noms de Santiago Vidiella (1860-1929), Pere Pach (1862-1954), Salvador Miralles (1870-1935), Maties Pallarès (1873-1924) i Pau Gargallo (1881-1934), que els entenc, però, com a indicis d'una resistència cultural exercida sempre amb tots els desavantatges. Una resistència que, en el millor dels casos, havia d'encarar-se a un cert avergonyiment d'ella mateixa i, en el pitjor, era ofegada per la força bruta del franquisme i altres ismes de torn. Referint-se a aquests primers creadors, el novel·lista Josep A. Chauvell¹ remarca que, tot i escriure en català, l'acció d'aquests literats mai no va transcendir dins dels territoris dels quals eren originaris i creu, per la mateixa raó, que, en sentit ampli, no es pot parlar d'un inici d'activitat literària a la Franja fins a l'any 1984.

Per comprendre aquesta estrena de fa vint anys i la seva consolidació posterior, cal tenir en compte la confluència de diferents elements, començant per l'avinentsa del fonamental canvi històric pervingut rere l'acabament físic del franquisme i l'estrena de l'actual organització autonòmica en un sistema de monarquia parlamentària. Lligat al mateix procés, fou l'oportunitat de desenvolupar de manera oberta l'antiga tradició reivindicativa de la llengua i cultura pròpies, i fer-ho sortint de la catacumba, esborrant alhora els complexos derivats de la pròpia originalitat cultural i lingüística. I vinculat encara al mateix marc històric, hi ha un tercer element definit per l'aposta de les institucions públiques a favor de la llengua i la cultura, amb ajuts a les entitats i organitzacions culturals, i potenciant l'ensenyament del català a les escoles. En darrer terme, cal considerar la coincidència, en els mateixos anys vuitanta, de l'estrena d'una singladura literària excepcional, la de Jesús Moncada, que donava a conèixer, l'any 1981, el seu primer recull de contes, *Històries de la mà esquerra*. Compto que la posterior consolidació de Moncada com un dels primers espases de la literatura catalana, amb llibres lligats a una de les geografies de la Franja, la seva excel·lent

¹ Josep A. Chauvell, *Aproximació a la literatura catalana de la Franja*. Dins *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a la Franja (17 i 18 d'octubre de 1997)*. Barcelona- Calaceit- Fraga. Institut d'Estudis Catalans, Institut d'Estudis del Baix Cinca i Associació Cultural del Matarranya (pàgs. 87-88).

recepció crítica, així com la notable projecció internacional que ha tingut la seva obra, hauran servit per afermar l'orgull col·lectiu i com a factor de recuperació d'una imprescindible autoestima. A més, rere el solc obert pel mequinensà Moncada, altres noms estimables dins de la literatura catalana contemporània han anat consolidant també les seves opcions. És el cas, per posar només tres noms, dels narradors Mercè Ibarz i Francesc Serés, i del poeta Hèctor Moret.

Fruit de tot plegat ha estat també la possibilitat de crear una mínima xarxa d'infraestructures que va poder-se endegar a partir dels mateixos anys vuitanta del segle passat amb les col·leccions editorials "Quaderns de la Glera" i "Quaderns de les Cadolles", i la feïnada de fer surar revistes culturals com són "Desperta Ferro!", publicada a Tamarit, entre 1986 i 1991, per l'Associació de Consells Locals de la Franja; "Batecs", publicació de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca, amb seu a Fraga, que sortí entre 1988 i 1995; "Sorolla't", publicada per l'Associació Cultural del Matarranya, amb seu a Calaceit, entre 1986 i el 2000, i "Temps de Franja", la darrera proposta per ara, que va estrenar-se a finals del 2000 amb la suma d'esforços de les tres entitats anteriors: l'Associació de Consells Locals de la Franja, l'Institut d'Estudis del Baix Cinca i l'Associació Cultural del Matarranya.

-II-

VINT PER VINT: NARRADORS, ASSAGISTES I POETES

Per establir una nòmina representativa dels autors de la Franja he seguit, per bé que no d'una manera exhaustiva ni única, les dues antologies publicades a "Quaderns de la Glera", *Punt per agulla. Mostra de la narrativa breu contemporània de l'Aragó catalanòfon* (1993), a cura d'Hèctor Moret, i *Memòria de la set. Antologia de la nova poesia aragonesa* (1993). La seva informació, a banda d'altres, m'ha ajudat a confegir el breu diccionari de vint autors contemporanis que presento ordenats alfabèticament i amb l'única condició que tinguin un llibre publicat o bé textos diferents en reculls miscel·làtics. M'he clavat a la vintena per fer-los representatius d'aquests vint anys d'activitat literària a la Franja i he posat junts, en el mateix cove, narradors i novel·listes, poetes i assagistes. Aquests vint són els següents:

Anton Abad (Saidí, 1958). Cantautor i poeta de la quotidianitat, el principal representant de la cançó catalana a la Franja. Ha editat quatre discos (*Avui és un dia com un altre*, 1989; *Lo ball de la polseguera*, 1991, *Cap problema*, 1995 i *Sóc de poble*, 2002). De

formació autodidacta, el seu discurs és intuïtiu, ple de naturalitat i esforçat a aconseguir una comunicació transparent i senzilla. Les seves cançons es passegen per un univers de vida rural no exempt de desenganys davant el món actual, amb la infantesa com a paradís i els grans temes de la poesia -l'amor, el pas del temps i la mort- com a teló de fons.

David Albesa (Alcanyís, 1981). Jove narrador d'una sorprenent capacitat narrativa. Ha publicat el volum *Quin món més bèstia* (2003), relats curts i un punt provocadors, a la manera de les faules i els bestiaris (els protagonistes acostumen a ser animals), escrits en un llenguatge viu, directe i provocador.

Tomàs Bosque (La Codonyera, 1948). Mestre de música, cantautor d'expressió majoritàriament castellana i articulista en català. Ha enregistrat dos àlbums i el segon, *Quando los tiempos vienen mejores* (1977), conté dos temes en llengua catalana. Una mostra de la seva poesia ha estat antologada per Artur Quintana a *La nostra llengua* (1984), *El català a l'Aragó* (1989) i *Memòria de la set. Antologia de la nova poesia aragonesa* (1993).

Josep A. Chauvell (El Campell, 1956). Escriptor i pagès, Chauvell és un narrador vinculat a l'agre profund de la terra. Les històries que escriu són directes, de poc artifici i d'una puresa elemental que les fa vives i directes, apassionades i sinceres. Hi ressegueix la història oral de la Llitera i els seus costums que prenen vida en novel·les com *L'home de França* (1986), *Guardeu-vos de la nit del cel encès* (1991), *El temps del color pàl·lid* (1998) i *Terra verge* (2000); en l'obra de teatre *Hereus de la casa cremada* (1996), i en reculls de contes com *Bo per a contar* (1988), *La flor del ram* (1995) i *Estimàvem Celentano* (2003).

Glòria Francino (Sopeira, 1956). Professora d'ensenyament secundari a Lleida. Ha publicat narracions de vocació costumista a l'antologia *Punt per agulla (Mostra de la narrativa breu contemporània de l'Aragó catalanòfon)* (1993) i a *Té de roca (Literatura de la Ribagorça)* (2000). Ha col·laborat en l'edició de *Bllat colrat! Literatura popular catalana del Baix Cinca, la Llitera i la Ribagorça* (1997)

Josep Galan (Fraga, 1947). Escriptor i filòleg. És autor de la novel·la breu *Mort a l'Almodí* (1983); ha estudiat la parla del Baix Cinca (*Estudis lèxics de la parla de Fraga*, 1987, i *Modismes i frases fetes de la parla de Fraga*, 2003), ha publicat *Refranyer fragatí* (1987) i

Les cançons de la nostra gent (1993), i una mostra de la seva poesia ha estat antologada a *Memòria de la set. Antologia de la nova poesia aragonesa* (1993).

Mercè Ibarz (Saidí, 1954). Periodista i narradora, ha estat articulista del diari AVUI i és col·laboradora habitual de LA VANGUARDIA. Com a narradora es va donar a conèixer amb la crònica *La terra retirada* (1993 i 1994) on plantejava, amb una perspectiva personal, els problemes, grandeses i misèries de Saidí, el seu poble, i els maldecaps de tres generacions, de la seva a la dels seus avis. Va cuinar de nou els temes de *La terra retirada* a la novel·la *La palmera de blat* (1995), que estenia un dels seus eixos en la guerra dels Balcans, i ha publicat també tres relats de vida quotidiana en el volum *A la ciutat en obres* (2002). Com a estudiosa i assagista, és autora de *Breu història d'ETA (1959-1979)*, (1981), *Mercè Rodoreda. Un retrat* (1991) i *Buñuel documental. "Tierra sin pan" y su tiempo* (1999).

Teresa Jassà (Calaceit, 1928-1999). Escriptora i ceramista, neboda de l'historiador Santiago Vidiella (1860-1929). A conseqüència de la Guerra Civil, la seva família va haver d'allunyar-se de Calaceit on no tornà fins l'any 1960. Féu estudis de farmàcia a Barcelona i de belles arts a Perpinyà, i s'interessà sempre per l'art i la cultura de la seva terra. A més de dedicar-se a la creació plàstica ha publicat el recull *Eixam de poemes* (1992) i, pòstumament, l'aplec de relats *L'armariet i altres narracions* (2001).

Desideri Lombarte (Pena-roja 1937- Barcelona, 1989). Aparellador i escriptor, Desideri Lombarte ha estat un animador tot terreny dins de la nova literatura de la Franja. Ha escrit teatre, narrativa i estudis històrics, però ha excel·lit sobretot com a poeta. Tots els temes de la seva corda lírica –l'amor i la mort, els mites i les llegendes de la terra, i una mirada irònica sobre la vida- són present a l'únic llibre poètic que va veure editat, *Romanços de racó de foc i Poemes de vida i mort* (1987), junt amb la peça teatral *Penaroja i Vallibona, pobles germans* (1987). Pòstumament s'han publicat altres reculls de poesia: *A l'ombra de les roques del Masmut* (1991), *Sentències comentades / Voldria ser* (1993), *Romanços mai contats / Boires i borrins* (1994), *Cartes a la molinera / La bona vida i la mala bava* (1995) i *Miracles de la Mare de Déu de la Font i altres poesies esparses* (1999); de teatre, *Teatre inèdit* (1992) i de narrativa, *Memòries d'una desmemoriada mula vella* (1997).

Marià López Lacassa (Mequinença, 1958). Poeta que viu i treballa, des dels deu anys a Barcelona. Ha publicat dos reculls de poemes, *Vores* (1992) i *Lo poble i les*

circumstàncies (1996), amb un tipus de poesia lliure, heterodoxa i intuïtiva que recupera els records de la seva infantesa mequinençana i els contrapunta amb aspectes i detalls del present que li toca de viure amb un llenguatge afuat, nu i directe.

Juli Micolau (Freixneda, 1971). Poeta de síntesi entre el món rural i una certa modernitat urbana. En els seus versos hi dringa el dinamisme frenètic i caòtic de la cultura urbana al costat de l'ambient més pausat, constant i estàtic que defineix les adscripcions rurals. Ha publicat els reculls *Manoll* (1997) i *Esfera. Traspunt en la serena* (2001).

Jesús Moncada (Mequinensa, 1941). Narrador, traductor i tècnic editorial, i un dels noms de més pes en la literatura catalana actual. Fins ara, el conjunt de l'obra literària de Jesús Moncada ha girat sobre l'eix format per la conjunció d'una geografia i un fet històric molt concrets: Mequinensa i els seus entorns, i la construcció del pantà de Riba-roja que la colgà sota les aigües. En la seva literatura, Moncada ha retornat la vida i la memòria de la vella ciutat de la seva infantesa en una de les trajectòries més brillants, coherents i sòlides de la narrativa catalana de la segona meitat del segle XX. Es donà a conèixer amb els contes d'*Històries de la mà esquerra* (1981) i *El cafè de la Granota* (1985), que cal veure com a pròleg i preparació de la gran novel·la coral, *Camí de sirga* (1988), amb cent anys de la vida dinàmica i acolorida de l'antiga Mequinensa i una de les novel·les catalanes més traduïdes dels darrers vint anys. La seva trajectòria ha continuat a *La galeria de les estàtues* (1992), novel·la amb la guerra d'Ifni com a marc de present; *Estremida memòria* (1997), centrada en uns fets de bandolerisme del darrer terç del XIX, el recull de contes *Calaveres atònites* (1999) i *Cabòries estivals* (2003), on aplega articles i altres textos en prosa.

Joaquim Montclús (Calaceit, 1957). Escriptor, assagista i historiador, i director de la fundació Noesis de Calaceit. Ha publicat, entre altres llibres, *La Franja de Ponent, avui* (1984), *Una vila medieval entre fronteres: Calaceit als segles XII i XIII* (1987) i *La catalanitat de la Franja de Ponent* (1999). En col·laboració amb Jaume Llauredó ha publicat *El tancament de l'Orfeó Català i el F.C. Barcelona* (2000).

Hèctor Moret (Mequinensa, 1958). Poeta sobretot, cal considerar Hèctor Moret entre els agitadors culturals de més empenta en la literatura de la Franja: director de les col·leccions literàries "Quaderns de la Glera" i "Edicions Subcutànies"; editor de Pere Pach i de Maties Pallarès, estudiós de la literatura popular a l'Aragó catalanòfon, articulista i autor

de diverses monografies, entre les quals, *Aproximació al parlar de Mequinensa* (1990). Com a poeta, guarda la memòria de la terra i els seus versos fan de mirall –interior i exterior- a un paisatge erm, per bé que saben carregar-se d'ironia, coneixen els ritmes de la poesia popular i els secrets retòrics del sonet. Per tot plegat, la seva obra esdevé, alhora, popular i culta, d'ànima més aviat eixuta i lleument barroca. Ha publicat *Pentagrama* (1987), *Parella de negres* (1988), *Ròssecs* (1992), *Al cul del sac trobarem les porgueres* (1993), *Antídots* (1996) i *Temps pervers* (1999). Ha conreat la narració curta amb el pseudònim de Marc Cornell.

Artur Quintana (Barcelona, 1936). Lingüista i historiador de la literatura popular. Ha estat professor a la universitat de Heidelberg i ha dedicat bona part de la seva investigació a la literatura popular de la Franja. Ha editat els textos de Santiago Vidiella (*Pa de casa*, 1983), ha col·laborat en l'edició de *Bllat colrat! Literatura popular catalana del Baix Cinca, la Llitera i la Ribagorça* (1997) i ha publicat altres reculls de literatura popular com *Qüento va, qüento vingue* (1998) i *Lo banc de la paciència i altres narracions. Qüentos d'una iaia de Queretes explicats pel seu nét* (1999). També és autor d'una gramàtica de la llengua catalana, *La nostra llengua* (1984), del volum antològic *El català a l'Aragó* (1989) i del volum de memòries aragoneses *La Vall de Balat* (2003).

Lluís Rajadell (Vall de Roures, 1965). Periodista i narrador. Col·laborador de la revista "Sorolla't", ha publicat dos reculls de contes ambientats a la Matarranya, *Tret de la memòria* (1992) i *Mort al monestir* (2003), centrats en els eixos de la vida rural i testimonis d'un passat marcat per la guerra, els maquis i les històries locals.

Màrio Sasot (Saidí, 1951). Periodista, músic i historiador literari. Ha publicat les antologies *Així s'escriu a la Franja* (1995), aplec de mostres comentades dels escriptors de la Franja; i *Joglars de frontera. La cançó d'autor a l'Aragó catalanòfon* (1997), antologia i ressenya biogràfica dels cantautors de la Franja. Amb Hèctor Moret, ha publicat l'estudi *Aproximació descriptiva a la llengua de Saidí* i forma, amb Antoni Bengochea de Calaceit, el "Duo Recapte" que difon musicalment la poesia d'autor de l'Aragó catalanòfon.

Francesc Serés (Saidí, 1972). Narrador d'una gran singularitat. Els tres llibres que ha publicat fins ara: *Els ventres de la terra* (2000), *Un arbres sense tronc* (2001) i *Una llengua de plom* (2002) se situen en un peculiar aiguabarreig entre la ficció i la memòria, el temps viscut i l'imaginat, el record personal i la vivència culta, a la recerca d'un espai i una veu propis que

basen tota la seva força en la força de l'estil. El lector que hi entra, com en un bosc sagrat, es troba davant d'una contundent experiència textual, com els poemes en prosa i el diari de J.V. Foix: una invitació a la radicalitat de la literatura en estat pur, a la manera, poso per cas, de Miquel Bauçà o de Josep Palacios.

Ramon Sistac (Barcelona,1958). Filòleg i assagista, i director, entre els anys 1995 i 2001, del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Lleida. Tot i haver nascut a Barcelona, és originari de Camporrells on ha realitzat diversos estudis de dialectologia i sociolingüística, entre els quals *El ribagorçà a l'Alta Llitera. Els parlars de la vall de la Sosa de Peralta* (1993), i és autor, també, de *El català d'Àneu. Reflexions a l'entorn dels dialectes contemporanis* (1998). Com a narrador, ha publicat alguns contes d'ambient pirinenc i tranc irònic en diferents volums col·lectius.

Edmon Vallés (Mequinensa 1920- Barcelona, 1980). Periodista i escriptor. Treballà en el món editorial i s'especialitzà en història i divulgació històrica. Col·laborà en les revistes "Serra d'Or", "Destino" i "Historia y Vida" (de la qual fou fundador i redactor en cap), i en els diaris "La Vanguardia", "El Correo Catalán", "Tele-express" i "Avui". Traduí de l'italià Carlo Levi i Cesare Pavese, i és autor de *Dietari de guerra* (1980) i del monumental projecte *Història gràfica de la Catalunya contemporània (1888-1931)*, en tres volums; d'*Història gràfica de la Catalunya autònoma (1931-1939)*, en dos, i el d'*Història gràfica de Catalunya sota el franquisme*. Tots sis redactats i publicats entre 1972 i 1980.

Isidor Cònsul